

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2022. № 6.

DOI: 10.32702/2307-2105.2022.6.14

УДК: 338.43.02

A. M. Білоченко,

к. е. н., докторант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

НААН України

ORCID ID: 0000-0001-8038-9586

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ

A. Bilochenko,

PhD in Economics, Doctoral candidate, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" NAAS of Ukraine

BUDGET FINANCING AND STATE SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті досліджено специфічні особливості державної політики у сфері підтримки сільського господарства України в аспекті формування принципів державної політики щодо підтримки підприємств агросектору та окремих товаровиробників. Визначено поточні та перспективні пріоритети державної підтримки аграрної сфери в Україні, виходячи з поточних показників державного фінансування програм підтримки сільського господарства. На основі оцінки структури фінансування програм державної підтримки агросектору визначено головні напрямки інвестування у сферу сільського господарства за рахунок цільових

субвенцій. Доведено, що в основному кошти, виділені на програми державної підтримки сільського господарства, спрямовувалися на фінансування крупних товаровиробників та агрохолдингів. В той же час, відстежується скорочення фінансування дрібних господарств, що потребує виправлення існуючих диспропорцій.

The article examines the specific features of state policy in the field of support for agriculture in Ukraine in terms of forming the principles of state policy to support agricultural enterprises and individual producers. Current and future priorities of state support of the agricultural sector in Ukraine are determined, based on current indicators of state funding of agricultural support programs. Based on the assessment of the structure of financing of state support programs for the agricultural sector, the main areas of investment in agriculture through targeted subventions have been identified. It is proved that the funds allocated for state support programs for agriculture were mainly used to finance large producers and agricultural holdings. At the same time, there is a reduction in funding for small farms, which needs to correct existing disparities. It is determined that in recent years the system of state financial support of the agricultural sector of Ukraine has undergone significant changes, but its main feature was the gradual increase in government funding for agriculture under certain state support programs. A key feature of this transformation was the change in the dynamics of the structure of state capital investments in the agricultural sector of the economy, which were carried out at the expense of the state budget and local regional budgets. It is investigated that in the analyzed period the volume of state financing of agriculture at the expense of target programs of its state support in general had unstable dynamics. At the same time, the financial indicators of the actual implementation of these programs were met by more than 90%. The need to increase the volume of state capital investments in the agricultural sector at the expense of state and local budgets to ensure the renewal of fixed assets of agricultural enterprises and the overall efficiency of their activities. Particular attention should be paid to the livestock sector, which requires a special approach to the formation

of state support programs, given the longer payback period of capital investments and stricter requirements for enterprises operating in this area.

Ключові слова: *сільське господарство, державна підтримка сільського господарства, цільове державне фінансування, агросектор, інвестиції в агросектор.*

Keywords: *agriculture, state support of agriculture, targeted state financing, agricultural sector, investments in the agricultural sector.*

Постановка проблеми. Специфіка сучасного етапу розвитку аграрної сфери в Україні полягає в розширенні потенційних можливостей аграрних підприємств щодо виходу на нові ринки збуту та збільшення обсягу вироблюваної продукції за рахунок загального підвищення ефективності господарювання. При цьому розширення ринків є реальним і реалізованим фактом – підписання угоди про асоціацію з ЄС відкрило для українських аграріїв ринки європейського співтовариства, а потенційне набуття статусу кандидата в члени ЄС або ж прямого приєднання до нього призведе до ще більшого розширення можливостей в даному напрямі. В той же час, ефективність функціонування сільськогосподарських товаровиробників значною мірою залежить від швидкості оновлення основних засобів та залучення нових продуктивних технологій в процес виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому, як показує практика, найбільш сприятливі можливості для оновлення виробничої бази мають великі сільськогосподарські підприємства та агрохолдинги, котрі мають широкі можливості для акумуляції необхідних для інвестування ресурсів та вільний доступ до банківського позичкового капіталу. В той же час, невеликі виробники та окремі фермерські господарства здебільшого є обмеженими в даному плані і тому потребують першочергової державної підтримки щодо забезпечення оновлення власної виробничої бази.

Таким чином, значно зростає потреба в реалізації виваженої та цільової програми державної фінансової підтримки сфери сільського господарства, за рахунок якої можна пришвидшити зростання ефективності та прибутковості аграрної сфери в Україні загалом. При цьому ретроспективний аналіз дозволяє оцінити результативністю таких державних програм та визначити достатність обсягів фінансування відносно загальної потреби аграрної сфери. Разом з тим актуальність даної проблеми значно зростає, якщо зважити на об'єктивну майбутню потребу в цільовому фінансуванні сільськогосподарських підприємств, котрі постраждали внаслідок російської окупації. Втім, на даний час немає можливості оцінити обсяг необхідних для цього ресурсів, зважаючи на продовження інтенсивних бойових дій та обмеженості інформації про реальні матеріальні втрати аграріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань забезпечення ефективності державної підтримки сільського господарства та підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств досить широко розкриті в економічній літературі. При цьому суттєву увагу дослідники приділяють вивченню специфіки державного фінансування інвестицій в аграрний сектор, а також особливостям стимулювання розвитку галузі сільського господарства в аспекті забезпечення її інвестиційної привабливості за рахунок державних цільових програм. В даному напрямі необхідно відмітити праці таких вчених, як Н. В. Бахур [1], Д. В. Ванькович [2], О. Т. Левандівський [7], Н. Л. Шпортюк [11] та інших. Крім того, потрібно відзначити вагомий вклад, який здійснено в дослідження питань забезпечення ефективності функціонування самих аграрних підприємств, що функціонують на засадах участі в цільових програмах державної підтримки сільського господарства. Зокрема, до числа провідних науковців, які вивчають дану проблематику, варто віднести Л. І. Галас [3], М. І. Кісіля [5], М. Ю. Коденська [6], та П. Т. Саблука [8], О. Ю. Чигирин [10] та багатьох інших. Проте, суттєві зміни що відбуваються в економічній системі потребують більш детального аналізу поточних тенденцій щодо забезпечення державної підтримки сільського господарства України.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану реалізації програм державної фінансової підтримки програм розвитку сільського господарства України загалом та окремих сільськогосподарських товаровиробників зокрема за рахунок коштів центрального та місцевих бюджетів в аспекті забезпечення загального підвищення ефективності функціонування аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу досліджень. Як свідчить практика розвинутих країн, ефективне функціонування сфери сільськогосподарського виробництва є неможливим без адекватної державної підтримки даної галузі. При цьому така підтримка стосується не лише загальних організаційних заходів, спрямованих на забезпечення сприяння веденню бізнесу аграрними підприємствами, але й повинна передбачати пряме бюджетне фінансування сільськогосподарського виробництва – від крупних товаровиробників до окремих фермерських господарств.

Світовий досвід показує, що забезпечення державної підтримки сфері сільськогосподарського виробництва вирішує одночасно кілька важливих завдань в розвитку національної економіки, а саме:

- зростання обсягу виробництва аграрними підприємствами, що веде до загального збільшення їх доходів та рентабельності;
- ефективне функціонування сільського господарства дозволяє забезпечити продовольчу безпеку країни в довгостроковому періоді;
- збільшення чисельності робочих місць, що сприяє вирішенню проблем із зайнятістю та скороченню соціальної напруги на селі;
- забезпечує зростання обсягу податкових надходжень до місцевих бюджетів, на основі чого збільшуються можливості територіальних громад для забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Зважаючи на те, що загалом державна підтримка сфери аграрного сектору може включати в себе значну кількість різноманітних напрямів фінансування потреб аграріїв, достатньо проблемно ви вести універсальну схему забезпечення бюджетного фінансування даної сфери. Тому в процесі оцінки ефективності програм державної підтримки варто орієнтуватися на ключові напрямки, визначені

державними програмами, які у свою чергу, базуються на основі реальних потреб аграрних товаровиробників (рис. 1).

Рис. 1. Структура урядових програм державної підтримки аграрного сектору в Україні у 2021 році

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Як бачимо, основні акценти програми державної бюджетної підтримки агросектору у 2021 році полягали у цільовому фінансуванні потреб сільськогосподарських товаровиробників за стратегічними напрямками розвитку аграрної сфери України загалом. При цьому необхідно зазначити, що ефект, одержаний від реалізації даних програм виходить за межі планового періоду. Тобто очікувані результати будуть реалізовуватися не лише в плановому році, а матимуть накопичувальний ефект і в наступні кілька років.

Важливим аспектом фінансової підтримки аграрної сфери є не лише формальне визначення напрямів витрачання коштів на певні заходи стимулювання сільськогосподарських товаровиробників, але й обсяги фактично виділених бюджетних коштів на забезпечення реалізації даних програм. При цьому виникає

об'єктивна потреба оцінки динаміки фінансування цільових програм розвитку сільського господарства в Україні (табл. 1).

Таблиця 1. Структура планових та фактичних видатків державного бюджету для фінансування програм державної підтримки аграрного сектору економіки за 2017-2020 рр., %

Назва бюджетної програми	2017		2018		2019		2020	
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт
Фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу шляхом здешевлення кредитів	5,51	5,87	6,21	6,31	8,75	9,86	0,00	0,00
Фінансова підтримка цільових заходів в сільському господарстві	1,10	1,13	0,12	0,07	0,10	0,04	0,12	0,00
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	0,00	0,00	4,9	4,83	9,01	9,14	0,00	0,00
Державна підтримка розвитку хмелярства, садівництва, виноградарства та ягідників і нагляд за ними	5,49	5,95	9,34	9,36	7,75	8,72	0,00	0,00
Державна підтримка тваринництва, а також зберігання і переробки сільськогосподарської продукції та продукції рибного господарства	3,12	3,3	56,05	56,73	56,75	53,32	0,00	0,00
Цільова фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників	83,52	82,37	22,29	21,67	13,21	14,03	98,11	98,35
Надання пільгових кредитів фермерським господарствам	1,19	1,29	1,01	1,01	4,35	4,89	1,65	1,65
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі, що здійснюється на умовах фінансового лізингу	0,07	0,08	0,09	0,02	0,09	0,00	0,12	0,00
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: [9]

Як бачимо, за аналізований період у структурі сукупного обсягу видатків державного бюджету на фінансування програм цільової підтримки аграрної сфери в Україні найбільшу питому вагу займали видатки на фінансову підтримку сільгоспвиробників. При цьому необхідно зауважити, що за 2017-2020 роки частка цих коштів в загальній структурі зросла з 82,37% до 98,35% від загальної суми видатків. Це свідчить про орієнтацію держави на цільові дотації для великих підприємств. При цьому програма підтримки малих фермерських господарств станом на 2021 рік була фактично відсутньою, при тому, що у 2019 році на неї було виділено 9% від усього обсягу фінансування. Таким чином, станом на 2020 рік держава обмежувалася лише пільговим кредитуванням фермерів у обсягах 1,65% від усіх коштів, що виділялися на підтримку усієї аграрної сфери України.

Таким чином, можна зробити висновок, що на даний час у сфері державного регулювання підтримки аграрного бізнесу пріоритетним напрямком виступають цільові дотації крупним сільськогосподарським виробникам та агрохолдингам. Необхідно зазначити, що з точки зору забезпечення підвищення загальної ефективності аграрної галузі така орієнтація є виправданою, оскільки великі підприємства мають змогу швидше нарощувати обсяги виробництва продукції за рахунок вищого рівня технічного оснащення та можливості залучення нових технологій виробництва. Разом з тим, варто зауважити, що збільшення кількості дрібних фермерів та фінансове стимулювання розвитку їхніх господарств більшою мірою сприятиме якісному розвитку соціально-економічної сфери на сільських територіях.

Однак, оцінюючи світову практику підтримки аграрної сфери, необхідно зазначити, що більшість розвинутих країн відійшла від системи прямого фінансування та субсидування сільськогосподарських виробників. Причиною цього є недостатня ефективність роботи бюрократичного апарату у взаємодії з великою кількістю господарств, коли розміри та адресність виділення фінансування можуть залежати від суб'єктивних факторів, що негативно впливатиме на загальну ефективність цих програм. В країнах ЄС та Північної Америки принципи державного фінансування аграрної сфери трансформувалися у ринкові підходи, котрі реалізуються за допомогою таких двох основними методів:

- компенсація банківських відсотків за кредитами або частини кредитів, що надаються підприємствам аграрної сфери;

- державні закупівлі у національних аграрних товаровиробників продукції для поповнення державного резерву або використання за іншими цільовими програмами.

Необхідно зазначити, що в Україні в останні роки широко практикується застосування механізму компенсації за кредитами, що надаються сільськогосподарським підприємствам. Зокрема, у 2021 році за рахунок державного фінансування аграрні виробники могли одержати компенсацію 25% за кредитами на будівництво або реконструкцію свинарських комплексів, а фермерським

господарствам забезпечувалося здешевлення кредитів на поповнення обігових або придбання основних засобів на 1,5 пункти облікової ставки НБУ [9].

Разом з тим практика програм державної підтримки в багатьох випадках передбачала пряме фінансування або прями компенсаційні виплати виробникам за інвестування у визначені програмою проекти (70% витрат на придбання обладнання зі зберігання та переробки аграрної продукції, 80% вартості насіння та 15% вартості техніки для фермерських господарств тощо). Недоліком такого підходу є об'єктивні проблеми з охопленням усіх господарств, які можуть претендувати на пряме фінансування, а також неможливість забезпечення прозорого контролю за усіма операціями аграріїв, щодо яких подаються заяви на одержання компенсаційних виплат.

Загалом можна стверджувати, що держава повинна забезпечувати ефективне функціонування інвестиційного механізму у сфері сільського господарства. При цьому не можна обмежуватися лише бюджетними дотаціями для аграрних підприємств, а потрібно докладати максимум зусиль для загального сприяння залученню інвестиційних ресурсів в аграрну сферу. Такий напрямок державної підтримки може бути реалізований через вдосконалення регуляторного механізму, що включає в себе нормативно-правову базу у сфері сільського господарства. Крім того, успішне поєднання бюджетного фінансування та регуляторного сприяння інвестиціям в аграрну сферу здатні забезпечити ефективне вирішення завдань стратегічного розвитку даної галузі загалом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином приходимо до висновку, що система державної підтримки аграрного сектору в Україні функціонує на засадах поєднання ринкового та адміністративного підходів щодо фінансування цільових програм розвитку сільського господарства. Разом з тим недосконалість національного механізму полягає у постійних структурних диспропорціях програм розвитку аграрної сфери, що призводить до суттєвого щорічного перегляду обсягів фінансування тих чи інших напрямків бюджетної підтримки. Наслідком цього є неможливість довгострокового прогнозування діяльності аграрних підприємств, котрі орієнтуються на державну підтримку у своїй діяльності.

Відповідно, необхідно запровадити механізм об'єктивного та прогнозованого державного регулювання фінансового механізму стимулювання розвитку сільського господарства в Україні. Зокрема, такий механізм повинен передбачати ефективне стимулювання самих аграрних виробників до активізації інвестиційних процесів по вдосконаленню своєї виробничої бази. Іншим аспектом повинне стати об'єктивне врахування впливу ринкових тенденцій на певні сфери аграрного виробництва і прогнозування на цій основі майбутніх потреб сільськогосподарських підприємств у фінансових ресурсах для забезпечення своєї поточної діяльності або ж інвестиційних ресурсах, необхідних для розвитку виробничої бази самих підприємств.

Література

1. Бахур Н. В. Особливості державної підтримки інвестиційної діяльності в аграрному секторі національної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. №8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8100>. (дата звернення 15.05.2022 р.).
2. Ванькович Д. В., Галайко А. М. Державна фінансова підтримка підприємств як інструмент активізації розвитку аграрного сектору економіки. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 1 (12). С. 284-288.
3. Галас Л. І., Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Особливості експортної діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. *Економічний форум*. 2021. №2. С. 74–79.
4. Державна підтримка сільського господарства 2021 / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://dotacii2019.minagro.gov.ua> (дата звернення: 15.05.2022 р.).
5. Кісіль М. І. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства України в стратегічній перспективі. *Вісник аграрної науки*. 2018. №1. С. 78–82.
6. Коденська М. Ю., Єремеева А. В. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2013. №6. С. 14–21.
7. Левандівський О. Т. Зарубіжний досвід інвестування сільськогосподарського виробництва. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 49–53.

8. Саблук П. Т., Хомин І. П. Розвиток аграрного сектору України: фінансовий аспект. *Економіка АПК*. 2020. №8. С. 45–51.

9. Сільське господарство України 2020: стат. зб. / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf (дата звернення: 15.05.2022 р.).

10. Чигирин О., Івахненко О. Банківське кредитування аграрного сектора економіки України. *Галицький економічний вісник*. 2020. №3 (64). С. 14–24.

11. Шпортюк Н. Л. Зарубіжний досвід державної підтримки агропромислового комплексу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №7. С. 130–133.

References

1. Bakhur, N. V. (2020), “Features of state support for investment activities in the agricultural sector of the national economy”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8100> (Accessed 15 May 2022).

2. Vankovych, D. V. And Halaiko, A. M. (2018), “State financial support of enterprises as a tool to intensify the development of the agricultural sector of the economy”, *Skhidna Evropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 1(12), pp. 284-288.

3. Halas, L. I. Dziamulych, M.I. and Shmatkovska, T. O. (2021), “Features of export activity of agricultural enterprises in Ukraine”, *Ekonomichnyi forum*, vol. 2, pp. 74–79.

4. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. (2021), “State support of agriculture 2021”, available at: <https://dotacii2019.minagro.gov.ua> (Accessed 15 May 2022).

5. Kisil, M. I. (2018), “Investment support for the development of agriculture in Ukraine in the strategic perspective”, *Visnyk agrarnoi nauky*, vol. 1, pp. 78–82.

6. Kodenska, M. Yu. and Ieremieieva, A. V. (2013), “State support for the development of the agricultural sector of the economy”, *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 14–21.

7. Levandivskyi, O. T. (2019), “Foreign experience in investing in agricultural production”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 49–53.

8. Sabluk, P. T. and Khomyn, I. P. (2020), “Development of the agricultural sector of Ukraine: financial aspect”, *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 45–51.

9. State Statistics Service of Ukraine (2021), “Agriculture of Ukraine 2020”, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf (Accessed 15 May 2022).

10. Chygyryn, O. and Ivakhnenko, O. (2020), “Bank lending to the agricultural sector of Ukraine's economy”, *Galytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 3(64), pp. 14–24.

11. Shportiuk, N. L. (2019), “Foreign experience of state support of the agro-industrial complex”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 130–133.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2022 р.